

KÜŞMİHENİ VE HADİS CÜZÜ

Ahmet KOÇ¹

Özet

Ebû Abdurrahman Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman b. Ebû Bekir Muhammed b. Ebû Tevbe el-Küşmihenî 'ye (ö. 578/1182) ait "Hz. Peygamber'in ismi olan Muhammed ile teberrük etmek için senedi Muhammed isimli râvilerden oluşan Muhammed b. İsmâil el- Buhârî'nin Sahih'inden seçilmiş hadisler" adlı cüz, hicrî VI. asırda kaleme alınmış bir eser olup, Buhârî'nin Sahih'indeki senedi Muhammed isimli râvilerden oluşan hadisleri bir araya getirmektedir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan cüz iki bölümden oluşmakta olup, ilk bölümünde Sahih-i Buhârî'den seçilmiş 100 hadis, "bu bâbdan" denilerek başlayan ikinci bölümünde ise 12 hadis yer almaktadır. Cüzdeki hadislerin tabiîn tabakasına kadar olan râvileri Muhammed isimli râvilerden oluşmaktadır.

Bu cüz, özellikle hadis âlimlerinin çok farklı açılardan hadis metinlerini biraraya getirdiklerini ve hadisleri daha sonraki nesillere aktarma konusundaki gösterdikleri üstün gayretleri ortaya koymaktadır. Ayrıca senedle hadis rivayetinin tamamlanmasından yaklaşık bir asır sonra hadislerin senedli bir şekilde rivayet edilmesi de cüzü önemli ve değerli kılan bir diğer husustur.

Çalışmamız giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Girişte konu, metot ve kaynaklar hakkında bilgi verilmektedir. Birinci bölümde hadis edebiyatı içinde cüzler anlatılmıştır. İkinci bölümde, üzerinde çalışma yaptığımız hadis cüzünün müellifi Küşmihenî'nin hayatı ve ilmi kişiliği, üçüncü bölümde ise "Küşmihenî" künyesiyle meşhur olmuş diğer muhaddisler tanıtılmıştır. Son bölümde ise incelediğimiz hadis cüzünün tanıtımı yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cüz, Küşmihenî, Muhammed.

KUSHMIHENI AND HIS HADITHS FASCICLE

Abstract

The fascicle of Abû Abdurrahman Mohammed b. Mohammed b. Abdurrahman b. Abû Bekir Mohammed b. Abû Tevbe el-Kushmihenî (d. 578/1182) titled "Selected Hadiths from Mohammed b. İsmâil al- Buhârî's Sahih composed of chain of narrators with the names Mohammad to bless the name Mohammad which is the name of His Holiness Prophet" was written in the 6th century Hijri and collected the hadiths with the chain of narrators named Mohammed in Bukhari's Sahih. Being in Suleymaniye Library, the fascicle is composed of two chapters. While there are 100 hadiths selected from Sahih Bukhari in the first chapter, there are 12 hadiths in the second chapter starting with the expression

“from this chapter”. In the fascicle, the narrators of the hadiths up to the Tabi'in period are composed of narrators with the name Mohammad.

This fascicle illustrates how hadith scholars in particular collected the hadith texts in so many different ways and proves their remarkable efforts to pass on these hadiths to the next generations. Another important and valuable aspect of this fascicle is that the hadiths were narrated with their chain of narrators after about a century when the hadith narration with the chain of narrators was fully completed.

Our study consists of four chapters and introduction. In the introduction, the subject as well as the method and the resources are specified. In the first chapter, it's considered that the fascicles within the hadith literature. In the second chapter the life and the scientific personality of Kushmiheni, the writer of this fascicle we worked on are elucidated. In the third chapter, other hadith scholars well-known with the name “Kushmiheni” are introduced. And in the last chapter, we presented the hadith fascicle we worked on.

Key Words: Fascicle, Kushmiheni, Mohammed.

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerim'den sonra İslâm'ın ikinci kaynağı olan sünnet, Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerinden oluşur. Sünnetin kaynağını teşkil eden hadislerin günümüze intikali tederici bir gelişme göstermiş olup, ilk dönemlerde daha çok ezberlenmekle beraber, yazılı olarak da muhafaza edilmiştir. Hz. Peygamberin hayatında bazı sahâbiler, hadisleri yazarak “sahîfe” adı verilen kitapçıklar meydana getirmişlerdir. Abdullah b. 'Amr b. el- Âs'ın sahîfesi ve Hemmâm b. Münebbih'in Ebû Hureyre'den yazdığı sahîfe, bunların arasında en meşhur olanlarıdır. Bu yazma faaliyeti hadis tarihinde “kitabetül-hadis” terimi ile ifade edilmiştir.²

Hadisin ilk yazılı kaynaklarından biri de hadis cüzleridir. Zira hadislerin ilk dönemlerden itibaren, yazı ile tespit edildiğini gösteren bir vesika olma özelliği taşıyan cüzlere sahâbe devrinden itibaren rastlanmaktadır. İlk dönemlerden itibaren yazılmakla beraber hadis edebiyatının altın çağı olarak kabul edilen hicrî III. asır ve daha sonraki asırlarda cüz yazımı daha çok yaygınlaşmıştır.³

Üzerinde çalıştığımız Ebû Abdurrahman Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman b. Ebû Bekir Muhammed b. Ebû Abdurrahman el-Küşmiheni'ye (ö. 578/1182) ait “Hz. Peygamber'in ismi olan

2 Hasan Cirit, *Hadise Giriş*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2013, s. 79.

3 Subhi Salih, *Hadis İlimleri*, (trc. M.Yaşar Kandemir), İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1997, s. 102; Nureddin Itr, *Menhecû'n- nakd*, Şam: Dâru'l-Fikr, 1418/1997, s. 209.

Muhammed ile teberrük etmek için senedi Muhammed isimli râvilerden oluşan Muhammed b. İsmâil el- Buhârî'nin Sahîh'inden seçilmiş hadisler" adlı cüz, hicrî VI. asırda kaleme alınmış bir eser olup, Buhârî'nin *Sahîh*'indeki senedi Muhammed isimli râvilerden oluşan hadisleri bir araya getirmektedir. Müellif bu eseri telif amacını "ismi Muhammed olanların ahirette hesapsız cennete gideceğine" dâir müjdeyi içeren bir hadise dayandırmaktadır. Ancak yaptığımız araştırmada hadisin sıhhati hakkında farklı kanaatler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çocuklara güzel isim koymanın önemini Hz. Peygamber'in sünneti olduğu, daha sonra "Muhammed" isminin müslümanlar arasında yaygın bir şekilde kullanıldığı, hatta bizim kültürümüzde değişime uğrayarak "Mehmed" şeklini aldığı bilinmektedir. Bu ismin çocuklara verilmesinde en önemli âmil şüphesiz müslümanların Hz. Peygamber'e olan muhabbet ve bağlılıklarıdır.

I- HADİS EDEBİYATI İÇERİSİNDE CÜZLER

Cüz; sözlükte bir bütünün tek tek parçalarından her birine veya bütünün kendilerinden meydana geldiği her bir parçaya verilen isimdir. Hadis ıstılahında ise; sahâbe veya daha sonraki muhaddislerden birine ait hadislerden oluşan eserlere cüz denmektedir.⁴ "el-Eczâ" veya "el-eczâü'l-hadisiyye" tarzında cem' olarak da isimlendirilen bu eserler aynı zamanda "Sahîfe"⁵, "Hadis veya Nûsha"⁶ diye de anılmaktadır. Ayrıca bir hadis usulü konusu ile ilgili yazılan eserlere de cüz ismi verilmektedir.⁷ Hadisin ilk yazılı kaynaklarından biri de hadis cüzleridir. Zira hadislerin ilk dönemlerden itibaren, yazı ile tespit edildiğini gösteren bir vesika olma özelliği taşıyan cüzlere sahâbi devrinden itibaren rastlanmaktadır. Hz. Ebû Bekir (ö. 13/64), Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/653), Ali b. Ebû Tâlib (ö. 40/660), Ebû Hureyre (ö. 58/677), Hz. Âişe (ö. 58/677), Abdullah b. Amr b. el-Âs'a (ö. 63/682), Abdullah b. Abbas (ö. 68/687), Abdullah b. Zübeyr (ö. 73/692), Abdullah b. Ömer (ö. 74/693) ve Enes b. Mâlik'e (ö. 93/711) ait sahîfe ve cüzler buna örnek verilebilir.⁸ Bunlar arasında en meşhurları ise şüphesiz Ebû Hureyre'ye ait olan cüz ve Abdullah b. Amr b. el-Âs'a sahîfedir.

4 Kettânî, *Hadis Literatürü*, s. 132; Subhi Salih, *Hadis İlimleri*, s. 102, Koçyığıt, *Hadis Tarihi*, s. 260; Zübeyr Siddikî, *Hadis Edebiyatı Tarihi*, (trc. Yusuf Ziya Kavakçı), İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları, 2004, s. 35; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 12.

5 A. Osman Koçkuzu, *Hadis İlimleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul: 1983, s. 286.

6 Fuad Sezgin, *Tarihu't-türas*, (trc: Mahmûd Fehmî Hicâzî Fehmî Ebu'l-Fadl), Riyâd: Vizâretü't-Ta'lîmî'l-Âli, 1411/1991, I, 119.

7 Abdullah Aydınli, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İstanbul: İFAV Yayınları, 2011, s. 45.

8 Subhi Salih, *Hadis İlimleri*, s. 102.

Cüzler hadis istilahında genel olarak iki şekilde tarif edilmektedir:

A- Sahâbe veya daha sonraki bir kişinin hadislerinin derlenmesi ile oluşan hadis kitapları. Hz. Ebû Bekir'in cüz'ü, Ebû Hanife'nin (ö. 150/767) sahâbeden rivâyet ettiği hadisleri toplayan *Cüz'ü men ravâhu Ebu Hanîfe anî's-sahâbe*'si, Ebû Mes'ûd Ahmed b. Fırat b. Halid er-Râzî'nin (ö. 258/870), Ebû Ali el-Hasan b. Yezid el-Abdî el-Bağdâdî (ö. 272/885) ve Ebû Âsım en-Nebîl ed-Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî'nin (ö. 287/900) cüzleri örnek gösterilebilir.⁹

B- Bir mesele hakkındaki hadislerin derlenmesi ile oluşan hadis kitapları. Mervezî'nin (ö. 275/888) "gece namazı", Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö. 463/1071) "er-rıhle fî talebi'l-hadis" isimli eseri, Süyûtî'nin (ö. 911/1505) "kuşluk namazı", Aliyyu'l-Kârî'nin (ö. 1014/1606) "Hızır", Leknevî'nin (ö. 1304/1886) "abdestten sonra havlu kullanmak", İmam Buhârî'nin "imamın peşinde namaz kılanların neleri okuyabileceği" hakkındaki cüzleri ve örnek gösterilebilir.¹⁰

Vuhdâniyât, sünâiyât...uşâriyât, erbeûniyât, mie', elmie ve benzeri isimlerle de telif edilen eserler de bu bâbda değerlendirilmektedir. İmam Müslim'in *Kitab'ül-Vühdân*'ı bunlardan birisidir.¹¹ Bir tek hadisin değişik senedlerini incelemek amacıyla telif edilmiş eserler de bu bâbda değerlendirilmektedir. Süyûtî, "her müslümana ilim öğrenmek farzdır." ve "Ben ilmin şehriyim, Ali de kapısı" hadislerinin değişik senedlerini incelemek maksadıyla yazmış olduğu eserlere, cüz başlığını koymuştur.¹²

Sahâbilerden sonraki dönemlerde, Siyer, Meğâzi, Sünen, Câmi' ve Musannef gibi muhtevâlî eserlerin yanında, değişik konu ve özelliklerde cüz telifi de artarak devam etmiştir. Özellikle hicrî III. asırdan itibaren cüz telifi büyük artış göstererek, sayıları binleri geçmiştir. Hâfız Ebû Hâzım Ömer b. Ahmed el-Abdevî (ö. 417/1027) "*Kendi elimle, her bir şeyhten bin cüz olmak üzere on şeyhten on bin cüz yazdım*" demiştir ki, bu da bize, tahmin edilemeyecek kadar çok sayıda cüz telif edildiğini göstermektedir.¹³ Dar bir konuda derinlemesine ilmî tetkiki gerektiren özellikleri dolayısıyla cüzler, başlangıçtan beri hadis edebiyatı içinde süregelmiş müstakil bir türdür. Bunlar yukarıda zikredilen özellikleri itibarı ile hadis âlimlerinin ilmî kudretlerinin de bir çeşit göstergesi sayılmıştır.¹⁴

9 Kettânî, *Hadis Literatürü*, s. 132; Subhi Salih, a.g.e., s. 102; Itr, *Menhecü'n-nakd*, s. 209.

10 Subhi Salih, a.g.e., s. 102; Itr, s. 209.

11 Kettânî, a.g.e., s. 132; Subhi Salih, a.g.e., s. 102.

12 Itr, *Menhecü'n-nakd*, s. 209; Aydınlı, *Hadis Istilahları Sözlüğü*, s. 45.

13 Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, s. 260-264.

14 Itr, a.g.e., s. 209.

Hacmi itibarı ile hadis eserlerinin en küçüğü diyebileceğimiz cüzler, Fuat Sezgin'in de belirttiği gibi ilk yazılı hadis vesikaları olması hasebiyle oldukça kıymetlidir. Ve kütüphanelerde bol miktarda bulunmaktadır.¹⁵

Küşmihenî'ye ait olan, senedi Muhammed isimli râvilerden oluşan hadis cüzü, müselsel senedli rivâyetlerin bir araya getirildiği bir hadis cüzüdür. Muâsır muhaddislerden olan Muhammed b. Ali b. Yâsir el-Ceyyânî (ö. 563/1167) de aynı şekildeki kırk hadisi bir araya getirmiştir.¹⁶

Ebû Mûsâ el-Medinî (ö. 581/1185) de *Nüzhetü'l-huffâz* adlı eserinde, senedinde aynı isim ve künyeyi taşıyan râvilerin bulunduğu müselsel hadisleri toplamış ve ismi "Muhammed" olan râvilerden başlamıştır.¹⁷ *Nüzhetü'l-huffâz* bilindiği kadarıyla râvilerin durumuna göre müselsel olan hadisler konusunda telif edilen ilk eserdir.¹⁸ Medinî kitabın mukaddimesinde bu tür müselsel isnadlarda aynı isim ve künyeyi taşıyan en az üç kişi olmasını şart koşturmuştur. Çünkü bu şekilde iki kişinin bulunduğu birçok senet olup onları toplamak neredeyse imkânsızdır.¹⁹

Bu durum akran olan Medinî ve Küşmihenî'nin benzer çalışmalar yaptığını ve bu tür çalışmaların yaşadıkları dönemin ilmî bir özelliği olduğunu göstermektedir. Daha sonraki dönemlerde birçok hadis imamı müselsel hadisleri müstakil kitaplarda toplamıştır.²⁰

II- KÜŞMİHENÎ'NİN HAYATI VE İLMÎ ŞAHSİYETİ

Ebû Abdurrahman Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman b. Ebû Bekir Muhammed b. Ebû Tevbe el-Küşmihenî el-Mervezî eş-Şafîî hicrî 493 yılında doğmuştur.²¹ Müellif, Merv bölgesindeki doğduğu köye nispetle "Küşmihenî"²² olarak tanınmıştır.²³ İlk tahsilini asrının "Merv şeyhi" olarak kabul edilen babası Ebu'l-Feth el-Mervezî el-Küşmihenî'den (ö. 548/1153) almıştır. Muhkem bir ilk tahsilin ardından Küşmihenî, ilmini arttırmak için pek çok ilim merkezine se-

15 Sezgin, *Tarhu't-tûras*, I, 119.

16 Eren, *Hadis İlmünde Rical Bilgisi ve Kaynakları*, s. 85.

17 Ebû Mûsâ Muhammed b. Ömer b. Ahmed b. Ömer b. Muhammed el-İsbahânî el-Medinî, *Nüzhetü'l-huffâz*, Beyrut: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, 1406/1986, s. 31.

18 Eren, *Hadis İlmünde Rical Bilgisi ve Kaynakları*, s. 85.

19 Medinî, *Nüzhetü'l-huffâz*, s. 36.

20 Kettânî, *Hadis Literatürü*, s. 122.

21 Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, Kâhire: Dâru'l-Hadis, 1427/2006, XXI, 81.

22 Kelimenin zabtı için bk. Ebû'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî'nin (ö. 1089/1679), *Şezeratu'z-zehab*, Beyrut: Dâru İbn-i Kesir, 1406/1986, IV, 478.

23 Süyûtî, *Lübbü'l-lübab fi tahrîri'l-ensâb*, Beyrut: Dâru Sâdir, ty., s. 209.

Lübbü'l-lübab fi tahrîri'l-ensâb'da "Küşmihen" Merv bölgesindeki bir köy olarak belirtilmektedir.

yahatlerde bulunmuş, gittiği yerdeki muhaddis ve fakihlerden ders almıştır.

Döneminin en önemli şeyh, muhaddis ve fakihlerinden ders almıştır. Bunlar arasında; İsmâil b. el-Beyhakî (ö. 507/1113), Ebû Bekir es-Sem'ânî (ö. 510/1116), Nu'mân b. Ebû Harb (ö. 510/1116), Ebû Mansûr el-Kürâî (ö. 524/1129), Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed el-Mâhânî (ö. 537/1142) gibi âlimler vardır.²⁴

Daha sonra ilim tahsili için pek çok ilim merkezine seyahatlerde bulunmuş, devrin önemli âlimlerinden ilim tahsil etmiştir. Bağdat, Nisâbü'r, Kûfe, Hemedân ve Mekke gibi devrin belli başlı ilim merkezlerine ilim tahsili için seyahatler yapmıştır. Bağdat'ta Ebû Gâlib el-Bennâ (ö. 527/1132), Nisâbü'r'da Ebû Abdullah el-Fürâvî (ö. 530/1135), Ebû Ca'fer b. Ebû Ali'den (ö. 531/1136), Mekke'de Atik b. Ahmed el-Ezdî (ö. 548/1153), Kûfe'de Ömer ez-Zeydî (ö. 593/1196) ve Hemedan'da ilim ve hadis öğrenmiştir.

Sonra ailesiyle beraber Bağdat'a dönüp buraya yerleşmiştir. Vezir Yahya b. Hübeyra (ö. 609/1212) meclisinde pek çok kişi kendisinden *Sahîh-i Müslim*'i dinlemiş ve rivâyet etmiştir. Bu rivâyeti Haleb'de tekrarlamış ve kendisinden pek çok talebe *Sahîh-i Müslim*'i dinlemiş ve rivâyet etmiştir.²⁵ Daha sonra doğduğu yer olan Merv'e geri dönmüştür.²⁶

Kendisinden Ahmed b. el-Bendenîcî (ö. 597/1200), Ebû Muhammed b. Ulvân (ö. 613/1216), Abdurrahîm b. Abdulkerim es-Sem'ânî (ö. 618/ 1221), İbnü'l-Husrî (ö. 619/1222), İbrahim b. Osman el-Kaşgarî (ö. 645/1247) ve daha pek çok kişi hadis rivâyetinde bulunmuştur.

Zehebî, onun "vâiz, verâ sahibi ve fazilet ehli biri" olarak tanındığını, kendisinden rivâyette bulundulan bir muhaddis olduğunu ifade etmiştir.²⁷

Cüz'ümüzün müellifi Küşmihenî, kendisi ile aynı künyeye sahip olan Ebu'l-Heysem el-Küşmihenî ile karıştırılabilmektedir.²⁸ Ebu'l-Heysem el-Küşmihenî (ö. 389/999) *Sahîh-i Buhârî* rivâyetiyle meşhur olmuştur.²⁹ Cüz'ümüzün müellifi Ebû Abdurrahman el-Küşmihenî ise her ne kadar babasından Buhârî'nin *Sahîh*'ini rivâyet etmiş olsa da ilim dünyasında Müslim'in *Sahîh*'ini rivâyetiyle tanınmaktadır.³⁰

24 Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdi el-Hatib Hatib el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1422/2002, XV, 233.

25 Zehebî, *Siyer*, XXI, 81.

26 Muhammed b. Abdulğani b. Ebû Bekir b. Süccâ' İbn-i Nukta, *et-Takyyid li ma'rîfeti'r-ruwâti mine's-sünen ve'l-mesânid*, Beyrut: Dâru'l- Kütübî'l-İlmiyye, 1408/1998, I, 107.

27 Zehebî, *Siyer*, XXI, 81.

28 Zehebî, *Mizân*, IV, 52.

29 Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, s. 178.

30 Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XV, 233.

Ebû Abdurrahman el-Küşmihenî 578/1182 yılının Muharrem ayında Merv'de vefat etmiştir.³¹

III- "KÜŞMİHENÎ" KÜNYESİ İLE MEŞHUR OLAN DİĞER MUHADDİSLER

A- Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah b. Ebû'l-Feth el-Küşmihenî

"Şeyh, İmam, Hatib, Âlim, Zâhid ve Şeyhu's-Sufiyye" ünvanlarıyla anılan Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah b. Ebû Tevbe el-Küşmihenî el-Mervezî, hicrî 461 senesinin Zilkâde ayında dünyaya gelmiştir. İncelediğimiz hadis cüzünün müellifinin babası olan bu zât, ilim ehli bir aileden gelmektedir. Ebu'l-Feth Muhammed el-Küşmihenî, Ebû Sâlih Ahmed b. Abdulmelik (ö. 470/1078) ve Ebû Ca'fer et-Tıbsî'den (ö. 482/1090) icazet almıştır. Küşmihenî'den pek çok ilim tâlibi hadis rivâyetinde bulunmuştur.

Buhârî'nin Sahih'ini "Ebu'l-Hayr b. Ebû İmran→Ebû'l-Heysen el-Küşmihenî→Fîrebri" zinciriyle rivâyet eden son kişidir. Bu rivâyeti henüz dokuz yaşındayken hicrî 471 senesinde Hemedâni tariki üzere yapmıştır.³² Ayrıca İbn Ebi'd-Dünya'nın (ö. 281/894) *Kitâbu'l-Menâmât*, Sülemî'nin (ö. 412/1021) *Kitâbü Adâbi's-suhbe* ve Şirâzî'nin (ö. 538/1143) *Kitâbü Âdâbi'z-ziyare* kitaplarını da nakletmiştir. Ebû'l-Hayr Muhammed b. Mûsâ b. Abdullah es-Saffâr (ö. 471/1078) ve Hibetullah b. Abdül-Vâris'ten (ö. 486/1093) hadis öğrenmiştir.³³ Ebû'l-Muzaffer b. es-Sem'ânî'den (ö. 489/1096) hadis ve fıkıh ilmini tahsil etmiştir. Kendisinden ise Ebû Sa'd b. es-Sem'ânî (ö. 562/1166), oğlu Ebû Abdurrahman Muhammed b. Muhammed (ö. 578/1182), Mes'ud b. Mahmûd el-Menü (ö. 606/1210) ve İbn Abdurrahîm b. Ebû Sa'd (ö. 616/1220) hadis rivâyetinde bulunmuştur.³⁴

Sîreti güzel, işleri düzgün, cömert bir kişiliğe sahip olan Küşmihenî aynı zamanda kimsesizleri himaye eden bir hayat sürmüştür.³⁵ Asrının Merv şeyhi olarak kabul edilen Ebu'l-Feth, sûfiyyenin önde gelenlerindedir. Âlim, verâ' sahibi, oldukça zeki, zengin gönüllü ve insanların hukukuna riâyet eden Ebu'l-Feth'in tasavvuf hususunda büyük hizmetleri olmuştur.

Ebu'l-Feth, 548/1153 yılının Cemâziyelevvel ayının 23'ü Pazartesi günü vefat etmiş ve ertesi gün babasının yanına defnedilmiştir.³⁶

31 Zehabî, *Siyer*, XXI, 81.

32 İbn Nukta, *et-Takyîd li ma'rifeti'r-ruwâti mine's-sünen ve'l-mesânid*, I, 79.

33 Zehabî, *Siyer*, XX, 251.

34 İbn Nukta, a.ge., I, 79.

35 Zehabî, a.ge., XX, 251.

36 Sem'ânî, *Müntehab*, I, 1489.

B- Ebü'l-Heysem Muhammed b. Mekkî b. Muhammed b. Mekkî el-Küşmîhenî

Cüz'ümüzün müellifi Küşmîhenî ile aynı künyeye sahip olması ve zaman zaman da Ebu'l-Feth el-Küşmîhenî ile karıştırılan³⁷ Ebü'l-Heysem el-Küşmîhenî (ö. 389/999) *Sahîh-i Buhârî* rivâyetiyle meşhur olmuştur.³⁸

Ebü'l-Heysem Muhammed b. Mekkî b. Muhammed b. Mekkî b. Zürâ³⁹ b. Harun el-Mervezî el-Küşmîhenî⁴⁰; "Muhaddis, Sika, Fakih, Edib, Zâhid, Verâ ve Takva Sahibi" gibi ünvanlarla anılmakta olup Merv bölgesindeki bir köye nispetle "Küşmîhenî"⁴¹ olarak tanınmıştır.⁴²

Ebu'l-Heysem el-Küşmîhenî, ilk eğitimini babasından yapmıştır. Daha sonra tahsil için pek çok ilim merkezine seyahatlerde bulunmuş, gittiği yerdeki şeyh, muhaddis ve fakihlerden ders almıştır. Merv'e bağlı bir köyde dünyaya gelen el-Küşmîhenî; Firebr, Serahs, Nisâbur, Rey, Bağdat, Kûfe ve Mekke gibi devrin belli başlı ilim merkezlerine ilim tahsili için seyahatler yapmıştır. Şuyuh'a yetişmiştir.⁴³

Doğuda ve batıda "*Sahîh-i Buhârî*" yaptığı rivâyetiyle meşhur olmuştur. Çünkü Horasan'da âli isnadla bu kitabı rivâyet eden son kişidir.⁴⁴ Muhammed b. Mekkî el-Mervezî; Firebrî'den *Sahîh-i Buhârî*yi rivâyet edenlerdendir. "Sika"dır. Çeşitli risâleleri mevcuttur.⁴⁵ Cerh ve ta'dil âlimleri, Küşmîhenî'yi; "Sika" ve "Saduk" lafızlarıyla ta'dil etmişlerdir.⁴⁶ Ebu'l-Heysem el-Küşmîhenî, elimizde mütedâvil Buhârî metninin yegâne rivâyeti olan Firebrî nüshasını rivâyet etmesi açısından hadis edebiyatı tarihinde önemli bir yere sahiptir. Ebü'l-Heysem el-Küşmîhenî *Sahîh*'i ondan 320/932 yılında dinlemiştir.⁴⁷

389/999 senesinin, bir rivâyete göre Kurban bayramında, diğer bir rivâyete göre ise arefe gününde vefat etmiştir. Zehebî (ö. 748/1348), onun Reml'de Kuteybe civarındaki kabrini defalarca ziyaret ettiğini belirtir.⁴⁸

37 Zehebî, *Mizân*, IV, 52.

38 Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, s. 178.

39 Mecduddin Ebü Tâhir Muhammed b. Yakup el- Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhîd*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1426/2005. Kelimenin zabtı için bk. el- Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhîd*, III, 32.

40 Zehebî, *Siyer*, XVI, 491 ve Salihî, IV, 478.

41 Kelimenin zabtı için bk. Salihî, IV, 478.

42 Suyûtî, *Lübbü'l-lübab fî tahrîr'l-ensâb*, s. 209.

43 Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 437-438.

44 Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 437-438.

45 Salihî, *Şezeratu'z-zeheb*, s. 478.

46 Zehebî, *Siyer*, XVI, 491.

47 Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, s. 178.

48 Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 437-438.

II- CÜZ'ÜN TAVSİF ve TANITIMI

A- DIŞ TANITIMI

Üzerinde çalıştığımız cüzün orjinal adı şöyledir:

هذه احاديث مخرجة من كتاب الصحيح لمحمد بن اسماعيل البخاري رحمه الله اجتمع في اسانيدھا
المحمدون تبرکاً باسم النبي محمد صلى الله عليه وسلم

“Hz. Peygamber’in ismi olan Muhammed ile teberrük etmek için senedi Muhammed isimli râvilerden oluşan Muhammed b. İsmâil el-Buhârî’nin Sahih’inden seçilmiş hadisler”

Tespit edilebildiği kadarıyla tek nüshası bulunan cüz, Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa bölümünde 539/3 numarada kayıtlı mecmuanın 11a-22b varakları arasında yer alır. Satır sayısı bütün sayfa- lar da 24 iken, ilk sayfa cüzün müstensihî tarafından konulan başlığın bulunması sebebiyle 5 satırdır.

Cüz’ün ilk râvisi, Halid b. Ebû Tâlib b. Halid olup, müstensihî Ebû Abdullah Muhammed b. Mahmud b. el-Hasan el-Hudayrî’nin aslıyla karşılaştırarak “kıraat” yoluyla hicrî 599 yılının Cemaziye’l-evvel ayı- nın 11. gününde istinsah ettiğini kaydetmektedir.

Ebadı 95/190 (130X220) mm. şeklinde olup, deri ciltli ve miklepli olup, cilt kapaklarına kâğıt yapıştırılmıştır. Yazı nesih hattıyla âharlı sarı kâğıda kahverengi mürekkeple yazılmıştır. Mecmuanın sadece cil- dinde güve yeniği ve yırtık vardır.

B- MUHTEVASI

Cüz iki bölümden oluşmakta olup, ilk bölümünde *Sahih-i Buhârî*’den seçilmiş 100 hadisi ihtiva etmektedir. “*Bu bâbdan*” denile- rek başlayan ikinci bölümünde ise 12 hadis yer almaktadır. Bu 12 ha- disten; 4 tanesi *Buhârî’nin Sahih’inde*, 4 tanesi Ebû Bekir eş-Şafii’nin (ö. 354/965) *el-Fevâid’inde*, 3 tanesi Müslim’in *Sâhîh’inde* ve 1 tanesi Ahmed b. Hanbel’in (ö. 241/855) *Müsned’i* ve 1 tanesi ise Taberânî’nin (ö. 360/971) *el-Mu’cemu’l-kebir’inde* yer almaktadır.

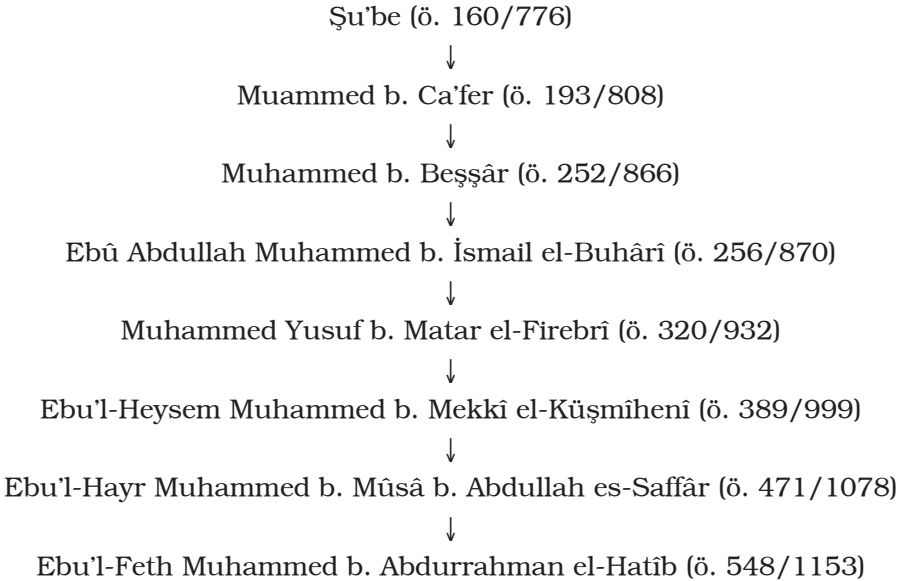
Besmele ile başlayan cüz, hamdele ve salvele ile devam etmekte- dir. Hadisler genellikle “اخبرنا” rivâyet lafzı ile başlamış, ancak riva- yetin kalan kısmında ise virgöl kullanmıştır. “اخبرنا” lafzı dışında bir edâ sığası olduğunda ise müellif onu zikretmiştir. Cüzün tek nüshası olması sebebiyle rivayetleri kaşılaştıramadığımızdan edâ sığaları için müellifin yaptığı hazfi, bir kısaltma olarak değerlendirebiliriz. Nitekim aynı hadisler için Buhârî’nin *Sahih’indeki* senedlere baktığımızda vir- gülle yapılan kısaltma bölümlerinde aynı edâ sığalarının kullanıldığını görmekteyiz.

Cüzdeki hadislerin tahrîcini yaparken, metinde cüzün aynısını verip, dipnotlarda ise hadis kaynaklarındaki rivayet farklılıklarını, altlarını çizerek belirttik.

Cüzdeki 112 hadisın 105'i merfu', 7'si ise mevkûftur. Cüzde yer alan hadisler, eserin yazılma gayesine uygun olarak, râvi isimlerine göre cem edildiğinden aralarında bir konu bütünlüğü yoktur.

C- HADİSLERDEKİ RÂVİLERİN TANITIMI

Yine cüzdeki 112 hadisın 104'ü Buhârî'nin *Sahîh*'inde bulunmaktadır. Diğer 8 rivâyet ise değişik hadis eserlerinde yer almaktadır. Cüzde çoğunlukla Şu'be b. el-Haccâc (ö. 160/776) tarikiyle gelen rivâyetler mevcuttur. Şu'be tarikiyle rivâyet edilen hadislerin toplamı 87'dir. Cüzdeki hadislerin senedlerine bakıldığında özellikle rivâyet tarikini oluşturan ilk 7 râvinin isminin Muhammed olduğunu görülür. Senedlerin tabîin tabakasına kadar olan bölümleri Muhammed isimli râvilerden oluşmuş olup, cüzdeki ilk 100 hadisın 80'i ise aynı senedle rivâyet edilmiştir. Bu rivâyet zinciri şöyledir:



Cüzdeki ilk 100 hadisın 80'ini rivâyet eden Muhammed isimli yedi râvî ve onların hadis aldığı Şu'be (ö. 160/776) hakkında bilgi vermek uygun olacaktır.

D- CÜZÜN TE'LİF SEBEBİ

"Hz. Peygamber'in İsmiyle Teberrük Etmek İçin Senedi Muhammed İsimli Râvilerden Oluşan Sahîh-i Buhârî'den Seçilmiş Hadisler" adını taşıyan hadis cüzü; isminden de anlaşılacağı üzere Buhârî'nin

Sahih'inde bulunan hadislerden senedi Muhammed isimli râvilerden oluşan hadislerin bir araya getirildiği bir cüzdür.

Müellif bu eseri te'lif amacını; "*ismi Muhammed olanların ahirette hesapsız cennete gideceğine*" dâir müjdeyi içeren bir hadise dayandırmaktadır. Her ne kadar yaptığımız araştırmada hadisin sıhhati hakkında değişik kanaâtlar tespit etsek de çocuklara güzel isim koymanın önemini Hz. Peygamber'in uygulamasından bilmekteyiz. "Muhammed" isminin müslümanlar arasında yaygın bir şekilde kullanıldığını hatta bizim kültürümüzde değişime uğrayarak "Mehmed" şeklinde kullanıldığını da görmekteyiz. Müslümanları buna sevk eden amil de şüphesiz onların Hz. Peygamber'e olan muhabbet ve bağlılıklarıdır. Cüzün yazılma sebebi hem bu hadis ile amel etme sâiki hem de değişik açılardan hadisleri bir araya getirme çabası olduğu söylenebilir.

E- "İSMİ MUHAMMED OLANLARIN HESAPSIZ CENNETE GİDECEĞİNE" DÂİR CÜZÜN BAŞINDA RİVÂYET EDİLEN HADİSİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Resûl-i Ekrem, babaların çocuklarına güzel isimler vermelerini tavsiye etmiş, kıyamet günü insanların isimleriyle çağırılacaklarını, isimlerin sahipleri üzerinde etkili olacağını bildirmiştir. En güzel isimlerin "abd"li isimler olduğunu, özellikle de "Abdullah" ve "Abdurrahman" isimlerinin Allah'ın en sevdiği isimler olduğunu belirtmiştir.⁴⁹

Kendi ismi ile ilgili olarak da "*Benim isimle isimlerin ama künyemle künyelenmeyin*"⁵⁰, "*İsmimi alan künyemi almasın, künyemi alan da ismimi almasın*"⁵¹ buyurmuştur. Ensâr'dan bir sahabî, dünyaya gelen oğluna 'Muhammed' ismini koymak isteyince Hz. Peygamber'e bunun hükmünü sormuş Resûl-i Ekrem de "*Ensar'a iyilikte bulundun, elbette ismimi alın ama künyemi almayın*"⁵² şeklinde mukabelede bulunmuştur. Ayrıca Hz. Peygamber'den: "*Muhammed adını koyduklarınıza vurmayın ve onları iyilikten mahrum etmeyin*"⁵³, "*Çocuğa Muhammed adını koyduğunuzda ona iyi davranın, meclisi onun için açın, ona yüz eksitmeyin*"⁵⁴ "*Üç oğlu olup da birisine Muhammed adını koymayan cahillik etmiştir*"⁵⁵ şeklinde hadisler rivâyet edilmiştir.

49 Hadis için bk: Müslim, Âdâb, 2; Sünen-i Ebî Dâvûd, Edeb 69; Ebû İsa Muhammed b. İsa Tirmizî, *el-Câmiu'l-kebir*, Mısır: Şeriketü Mektebetü ve Matba'atu Mustafa el-Babî el-Halebî, 1395/1975, Edeb 64.

50 Müslim, Âdâb, 1.

51 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003, IX, 309.

52 Müslim, Adâb, 6.

53 Alaüddin Ali el-Müttakî Hindî, *Kenzu'l-ummâl*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1401/1981, XVI, 418; Süyûtî, *el-Camiu's-sağîr*, Feyzu'l-kadir ile beraber basım, Mısır: el-Mektebetü'l-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, 1356/1937, I, 35, Süyûtî; zayıf olduğunu belirtmiştir.

54 Süyûtî, *a.g.e.*, I, 35. Süyûtî; zayıf olduğunu belirtmiştir.

55 Hindî, *a.g.e.*, XVI, 419.

Son üçü oldukça zayıf olan bu haberlerin üçüncüsü için İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1200) "mevzudur" demiştir. Daha başka âlimler ise mevzu olmadığını söylemişlerdir.⁵⁶ Bu hadisler söz konusu zayıflıkları nedeniyle dikkate alınmasa da Feyzu'l-kadîr ve Kenzu'l-ummâl'da çocuklara "Muhammed" ismini vermenin teşvik edildiğini görürüz ki, bu eserlerde yer alan hadise, müellif Küşmîhenî de eserinin başında yer vermiştir: "*Kimin bir oğlu olur da ona teberruken Muhammed adını koyarsa o da çocuğu da Cennet'te olur.*"⁵⁷ bu hadisin bu konuda en örnek hadis olduğunu ve hasen derecesinde bulunduğu ifade edilmektedir.⁵⁸

Netice olarak "Muhammed" ismini Resûl-i Ekrem'in hatırası için alınması hoş ve müstehab bir davranıştır. Hasenden mevzuya kadar değişik kanaâtler olduğuna dikkate alarak hadisleri değerlendirdiğimizde ise sadece "Muhammed" ismini taşımanın hesapsız bir şekilde cennete girmek için yeterli olmadığı açıktır. Zira Hz. Peygamber kızı Fâtıma'ya hitâben "*Ey kızım Fâtıma! Babam Peygamber diye güvenme Rabbine karşı kulluk vazifeni yap, Eğer Allah'tan nefsinı satın almazsan vallâhi ben bile senin nâmına hiçbir şey yapamam*" buyurmuştur.⁵⁹

Ancak "Muhammed" isminin Resûl-i Ekrem'e hürmeten verildiğini düşünüp, konuyu "*Cennetlikler cennete, cehennemlikler de cehenneme girdikten ve ancak Cenab-ı Hakk'ın bildiği bir müddet geçtikten sonra Allah Teâlâ 'Bir hardal tanesi kadar iman olanları cehennemden çıkarın' buyuracak ve çıkarılacaklardır.*"⁶⁰ ve "*Kişi sevdiği ile beraberdir.*"⁶¹ hadisleriyle beraber değerlendirdiğimizde; Hz. Peygamber'e olan sevgi ve muhabbetlerinden dolayı "Muhammed" ismini veren anne-baba için, bu güzel davranışı cennete götüren bir adım olarak değerlendirebiliriz. Cehennemden kurtuluş ve cennete

56 Muhammed Abdurraûf Münâvî, *Feyzu'l-kadîr*, Mısır: el-Mektebetü'l-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, 1356/1937, VI, 237-238

57 Münâvî, a.g.e., VI, 237; Hindî, a.g.e., XVI, 419, 45223 numaralı hadis, Râfi' Ebu Ümâme'den rivâyet etmiştir.

58 Münâvî, VI, 237; "*Üç oğlu olup da birisine Muhammed adını koymayan cahillik etmiştir.*" hadisini Taberânî, Ebû Ümame'den merfu olarak şu şekilde nakletmiştir; "*kimin bir çocuğu olur da ona Muhammed ismini koyarsa kendisi ve çocuğu cennetlik olur.*" Ayrıca şu açıklamada bulunmuştur: "*Benzer hadisler vârid olmuştur ve bu hadisin senedi hasendir.*" (Taberânî, XI, 71, 11077 numaralı hadis). Senedindeki Mus'ab b. Sa'id için zayıf ve muzdaribu'l-hadis şeklinde cerh ifadeleri yer almıştır. Bu konuda çok daha değişik görüşleri olan hatta bu isimleri alanların azap görmeyeceğini söyleyenler dahi vardır. Bu manada Kesfu'z-zünûn'da şöyle bir kitap adı yer almaktadır: "*İsmi Ahmed ve Muhammed olana azab olunmayacağına dâir pek değerli ve şanlı bir müjde*" olup, müellifi; Şeyh Osman el-Fetûhî el-Hanbelî'dir. bk. age. I, 245.

59 Müslim, İman, 89.

60 Buhârî, İman, 15; Müslim, İman, 147-149.

61 Buhârî, Edeb, 96; Müslim, Birr, 165.

giriş için ise iman ve salih amel'in beraber olması gerektiğini âyet ve hadislerden anlayabiliriz.⁶²

SONUÇ

Küşmihenî'ye (ö. 578/1182) ait "Hz. Peygamber'in ismi olan Muhammed ile teberrük etmek için senedi Muhammed isimli râvilerden oluşan Muhammed b. İsmâil el-Buhârî'nin *Sahih*'inden seçilmiş hadisler" cüzünün tahrir ve tanıtımının yanında müellifin hadis ilmindeki yeri ve önemini de anlatmaya gayret ettik. Bunu yaparken gerek hadis cüzü gerekse müellif ile ilgili bazı özellikleri ve farklılıkları tespit etmeye çalıştık.

Müellif Küşmihenî (ö. 578/1182) ilimle meşgul ve maruf bir aileden geldiğinden aynı geleneği devam ettirmiş, dedesi ve babası gibi hadis ilmine kendini adanmıştır. Ebu'l-Heysen el-Küşmihenî (ö. 389/999) Buhârî'nin *Sahih*'ini rivâyet eden son râvilerden biridir. İlk hocası olan babası Ebu'l-Feth el-Küşmihenî'den (ö. 548/1153) hem Buhârî'nin *Sahih*'ini öğrenmiş hem de daha sonra ilmî faaliyetleri ve seyahatleri neticesinde Müslim'in *Sahih*'ini de rivâyet etmiştir. Küşmihenî (ö. 578/1182) ve çalışmamızda tanıttığımız hocaları genel olarak hadis rivâyet ederken senedli bir şekilde hadis rivâyet etmeye devam etmiştir. Nakil dönemi dediğimiz hicrî VI. asırda kitaplardan hadis rivâyet etmek yaygın olarak kullanılırken Küşmihenî, senedli rivâyete devam etmiştir.

Müellifi muasırlarından ve hadis cüzünü de aynı döneme ait diğer eserlerden ayıran en önemli özellik; senedle hadis rivâyetinin tamamlanmasından yaklaşık bir asır sonra cüzdeki hadislerin senedli bir şekilde rivâyet edilmesidir. Bu cüzü önemli ve değerli kılan en bariz husustur.

Müellif Küşmihenî'nin telif ettiği bu cüz, özellikle hadis âlimlerinin çok farklı açılardan hadis metinlerini bir araya getirdiklerini ve hadisleri daha sonraki nesillere aktarma konusundaki gösterdikleri üstün gayretleri de ortaya koymaktadır. Nitekim hadislerin sahih olanlarının biraraya getirildiği Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'leri, *Kütüb-i Sitte*'nin diğer eserleri hadis âlimleri ve müslümanlar arasında mütedavil bir şekilde kullanılırken hadis âlimlerinin ilmî faaliyetleri durmamıştır. Müslümanların kolayca okuyabileceği, belli konu ve usullerde bir araya getirilmiş küçük hacimli eserler de kaleme almışlardır. Bunu yaparken Hz. Peygamber'in müjdelerini de esas almışlardır. Kırk hadis öğrenme ve aktarma hakkındaki müjde içeren hadislere istinaden pek çok kırk hadis cüzü telif edilmesi bunun en güzel örneğidir. Tahririni

62 el-Bakara, 2/25 ve 82; en-Nisa, 4/57, 122 ve 124.

yaptığımız bu hadis cüzü de; tüm senedi Hz. Muhammed'in ismini taşıyan râvilerin oluşturduğu hadis metnlerinin bir araya getirilmiş olması açısından önemli ve değerlidir.

Yaptığımız bu çalışma ile hadis ilminde Küşmihenî künyesiyle maruf olmuş bir aileyi tanıtmaya çalıştık. Buhârî'nin *Sahih*'inin son râvilerinden olan Ebu'l-Heysen el-Küşmihenî'den (ö. 389/999) Müslim'in *Sahih*'ini rivâyet eden cüzümüzün müellifi Ebû Abdurrahman el-Küşmihenî'ye kadar hadis alanındaki ilmi gelişmeleri değerlendirdik. Senedli hadis rivâyetinin sona ermesinden yaklaşık bir asır sonra kalem alınmış ve senedli olarak rivâyet edilmiş bir hadis cüzünün tanım ve tahrîcini yapmaya çalıştık.

KAYNAKÇA

- Aydınlı, Abdullah. *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İFAV Yayınları, İstanbul 2011.
- Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdi el-Hatîb. *Târîh-u Bağdâd*, Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, Beyrut 2002.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil. *el-Câmiu's-Sahîh*, Dâ-ru Davgî'n-Necât, Beyrut 2001.
- Cirit, Hasan. *Hadise Giriş*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2013.
- Çakan, İsmail Lütfi. *Hadis Edebiyatı*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1985.
- Firûzâbâdî, Mecduddîn Ebû Tâhir Muhammed b. Yakup. *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2005.
- Eren, Mehmet. *Hadis İliminde Rical Bilgisi ve Kaynakları*, İSAM Yayınları, İstanbul 2012.
- Hindî, Alaüddîn Ali el-Müttakî. *Kenzu'l-Ummâl*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1981. Itr, Nureddin. *Menhecu'n-Nakd*, Dâru'l-Fikr, Şam 1997.
- İbn-i Nukta, Muhammed b. Abdulğani b. Ebû Bekir b. Şüccâ'. *et-Takyid li marifeti'r-ruvâti mine's-sünen ve'l-mesânîd*, Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998.
- Kettânî, Muhammed b. Ca'fer b. İdris. *Hadis Literatürü*, Trc: Yusuf Özbek, İz Yayıncılık, İstanbul 1994.
- Koçkuzu, A. Osman. *Hadis İtimleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1983.
- Münâvî, Muhammed Abdurraûf. *Feyzu'l-kadîr*, el-Mektebetü'l-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, Mısır 1937.
- Salih, Subhî. *Hadîs İtimleri*, Trc: Prof. Dr. M.Yaşar Kandemir, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1997.
- Salihî, Ebû'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed. *Şezeratu'z-Zeheb*, Dâr-u İbn-i Kesîr, Beyrut 1986.
- Sem'ânî, Abdulkarim b. Muhammed b. Mansûr. *el-Müntehâb min Mu'cemi's-Şuyûhi's-Sem'ânî*, Dâr-u Âlim'l-Kütüb, Riyâd 1996.
- Sezgin, Fuad. *Buhârî'nin Kaynakları*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1956.
- Tarihu't-tûras*, Trc: Mahmûd Fehmî Hicâzî Fehmî Ebu'l-Fadl, Vizâretü't Ta'limi'l-Âli, Riyâd 1991.
- Sıddıkî, Zübeyr. *Hadis Edebiyatı Tarihi*, Trc: Yusuf Ziya Kavakçı, İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları, 2004
- Süyûtî, Abdurrahman b. Ebû Bekir Celâlüddin. *el-Camiu's-sağîr*, Feyzu'l-kadîr ile beraber basım. el-Mektebetü'l-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, Mısır 1937.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyüb. *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, Mektebetü İbn-i Teymiyye, Kâhire 1994.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *el-Câmiu'l-Kebîr*, Şeriketü Mektebetü ve Matba'atu Mustafa el-Babî el-Halebî, Mısır 1975.
- Zehebî, Abdulhay b. Ahmed b. Muhammed. *Mizanu'l-İtidâl*, Dâru'l-Marife, Beyrut 1963.
- Siyer-u A'lami'n-Nübelâ*, Dâru'l-Hadis, Kâhire 2006.
- Tezkiretu'l-Huffâz*, Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998.